

Alternative sandheder – Forord

AF TEMAREDAKTIONEN

SLAGMARK #86

SIDER: 7-13

I 1976 udgav Carlo Ginzburg sin mikrohistorie om 1500-tals-mølleren Menocchio, som Inkvisitionen brændte på bålet for kætteri. Menocchios forbrydelse bestod i hans alternative skabelsesberetning, ifølge hvilken universets masse blev dannet, nøjagtig som en ost dannes af mælk. I denne masse opstod orme, der siden blev til engle.¹ Menocchios historie er ikke bare en historie om folketro og kristendom. Den peger også ind i et grundlæggende idéhistorisk spørgsmål om, hvad der sker, når en alternativ kosmologi kolliderer med et alment etableret verdensbillede.

Også i vores egen samtid fylder idéer om alternative fakta, postfaktualitet og konspirationsteorier. Vi ser indflydelsesrige kampe om sandheden såsom succesfulde misinformationskampagner og diskussioner om videnskabernes rolle i en politisk verden, såvel som eksempler på marginaliserede stemmer, som kæmper for at få deres sandheder anerkendt inden for den etablerede diskurs. Et af de seneste samtidige brydningspunkter er diskussionerne mellem den etablerede medicinvidenskab på den ene side og vaccine- og coronaskeptikere på den anden. Det kan måske umiddelbart virke oplagt at afskrive og tage afstand fra de alternative sandheder, da de kan udgøre en trussel mod den etablerede viden(skab). Men ligesom kontroversen om Menocchios verdensbillede er disse kolliderende visheder historisk specifikke øjeblikksbilleder på dybere idéhistoriske spørgsmål om, hvordan hævdunden viden er blevet etableret og udfordret af 'det alternative'. De stiller os over for spørgsmålet om, hvad de alternative sandheder siger, ikke blot i sig selv, men om den tid og kontekst, de er opstået i.

1 Carlo Ginzburg, *Osten og ormene. Kosmos ifølge en 1500-tals møller* (Aarhus: Klim, 2006).

Med dette nummer af *Slagmark* har vi derfor valgt at udfolde, kontekstualisere og diskutere historiske eksempler på alternative sandheder, vidensformer og verdensbilleder, der af aktørerne bag eller af andre er blevet kategoriseret som 'alternative', herunder deres historiske og samtidige tilsynekomster, ærinder og indflydelser. Med temanummeret ønsker vi at vise, hvordan alternative sandheder har udviklet sig og er blevet mødt i forskellige historiske kontekster. Hvad enten de er blevet mødt med ligegyldighed, latter, foragt eller skarp modstand.

KONSPIRATIONSTEORIER

Buddene på, hvad der regnes for en konspirationsteori, er mange, og afgrænsningerne er ikke tydelige. Andrew McKenzie-McHarg, som blandt andet har studeret tidlig-moderne anti-jesuitisk retorik, beskriver i sin undersøgelse af begrebets historie, hvordan begrebet "konspiration" i løbet af 1700-tallet var tæt knyttet til begrebet "revolution". Senere, fra slutningen af 1800-tallet og op igennem 1900-tallet, udviklede begrebet "konspirationsteori" sig i to forskellige videnssfærer: I efterforskningsarbejde blev det brugt til at forklare mulige kriminelle plots, og i socialvidenskaberne blev det brugt til at betegne revolutionsplaner. Ifølge McKenzie-McHarg er denne dobbelte betydningshistorie med til at give begrebet den ambivalens, det stadig er omfattet af i dag.²

Konspirationsteoriforskerne Michael Butter og Peter Knight har beskrevet, hvordan man i mange år har afholdt sig fra at studere konspirationsteorier, fordi konspirationsteorierne for det første er blevet betragtet som enten ubrugelige eller farlige. For det andet ligner konspirationsteoriens ambition – at afsløre en hemmeligholdt, dybereliggende samfundsmæssig årsag – på overfladen ifølge Butter og Knight samfundsvidenskaberne ambition om at afsløre en overset, dybereliggende strukturel samfundsmæssig årsag. De argumenterer for, at human- og samfundsvidenskaberne derfor har villet undgå enhver association med konspirationsteoretikerne.³ Gennem de sidste årtier er der dog kommet et stigende fokus på, at konspi-

2 Andrew McKenzie-McHarg, "Conceptual History and Conspiracy Theory," i *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*, red. Michael Butter og Peter Knight (London: Routledge, 2020).

3 Michael Butter og Peter Knight, red., *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (London: Routledge, 2020).

rationsteorier både kan og bør analyseres, ikke blot ud fra om de er sande, men ud fra hvad eksistensen og udviklingen af dem kan sige os om et givent samfund.

Det er dette sigte om at tage konspirationsteoriens politiske potentialer alvorligt, som er udgangspunktet for Kasper Grotle Rasmussens bidrag "*Endgame: Alex Jones' Nye Verdensorden som konspirationsteori og alternativ sandhed*". Rasmussen undersøger i dette bidrag den alternative historieskrivning i den amerikanske mediepersonlighed og konspirationsteoretiker Alex Jones' dystopiske dokumentar *Endgame* fra 2007. Rasmussen argumenterer for, at *Endgame* skal forstås som et eksempel på den konspirationskultur, der siden slutningen af 1700-tallet har præget det amerikanske samfund, og som gennem tiden har reageret på et regime af fordækt politisk praksis. Set i lyset af den aktuelle politiske debat i USA, hvor store dele af det republikanske parti mener, at Donald Trump blev snydt for valgsejren i 2020, mener Rasmussen, at vi bør forstå filmen og konspirationsteorien om Den Nye Verdensorden som udtryk for en lignende frustration og frygt.

Selvom Thorbjørn Nordbøs bidrag "*Anti-Machiavel: Boken som ikke kunne bestemme seg*" ikke handler direkte om konspirationsteorier, så peger Nordbø dog, på samme måde som Rasmussen, på selve medieringens betydning for spredningen af alternative sandheder. I Rasmussens artikel tydeliggøres internettets rolle i spredningen af Alex Jones' idéer om Den Nye Verdensorden, og i Nordbøs artikel stilles der skarpt på bogtryk. Dermed understreges vigtigheden af, at alternative sandheder også analyseres i relation til de tilgængelige medier i deres samtid samt de medier, som aktivt anvendes i deres spredning. Nordbø undersøger den boghistoriske kontekst for 29 udgaver af værket *Anti-Machiavel*, der i sin førsteudgave fra 1740 ikke blot indeholder en kritik af Machiavelli, men samtidig også hele Machiavellis *Fyrsten* – stående på de samme sider i hver sin spalte. Med udgangspunkt i Gerard Genettes begreb om parateksten som en transaktionszone undersøger Nordbø de forskellige paratekster i udgaver af *Anti-Machiavel*, udgivet i Europa i midten af 1700-tallet, og argumenterer blandt andet for, at spørgsmålet om den anonyme forfatters identitet samt den omstændighed, at *Fyrsten* flere steder var forbudt, sandsynligvis har fungeret som en bevidst strategi, der skulle bidrage til bogens salg.

Et af de seneste brydningspunkter, hvor forestillingen om konspirationsteorier også har vist sig central, er diskussionerne under COVID-19-pandemien mellem den etablerede medicinvidenskab på den ene side og vaccine- og coronaskeptikere på den anden. I bidraget "Retten til en ren krop: Vaccinemodstandens historiske

rødde i England 1853-1898” undersøger Rikke Alberg Peters vaccinemodstandens tidlige europæiske idéhistorie, hvor hun blandt andet argumenterer for, at vaccine-skeptikere ikke udelukkende kan forstås som uvidenskabelige amatører. Gennem tre eksempler på vaccinemodstandere fra 1800-tallets England viser hun, hvordan der blandt andet argumenteres ud fra et negativt frihedsbegreb som reaktion på en tvangsvaccinationslov, samt hvordan dette kombineres med alternative opfattelser af kroppens ‘naturlighed’. Således argumenterer Peters for, at den tidlige vaccinemodstand ikke kun gik ud på at afvise selve vaccinationen, men også var udtryk for en større politisk kamp om grænserne for statens magt over individets krop og om synet på en “ren” krop.

Martin Aasbø Ringsdal argumenterer i sit bidrag “Løgnens indre sannhet: Sions vises protokoller og esoterisk sannhetsproduksjon blant norske antisemitter, 1920-1945” for, at den alternative virkelighedsopfattelse, der lå til grund for den antisemitiske spredning af *Sions vises protokoller* i Norge i begyndelsen af 1900-tallet, kan ses som et udtryk for, hvad Ringsdal kalder en konspirationsmentalitet. Ringdal forklarer blandt andet, hvordan argumentationsstrategien blandt de norske antisemitter skifter, da værket viser sig i store dele at være et litterært plagiat af en fransk bog. Efter afsløringen repræsenterer *Sions vises protokoller* hos de norske antisemitter nemlig også esoteriske sandheder om ‘jødernes’, som ikke afhænger af, hvorvidt værkets gengivelse af en konspiration om et jødisk verdensherredømme har fundet sted, som det er beskrevet, eller ej. Ringdal bemærker derfor, at disse såkaldt antisemitiske entreprenører i Norge kan pege på en sammenhæng mellem konspiratorisk tænkning og esoteriske idéer. På den måde skriver bidraget sig ind i spørgsmålet om, hvor det stiller undersøgelsen af alternative sandheder, hvis ikke de alternative sandheder nødvendigvis kan forstås på den etablerede videnskabs egne præmisser for sandhed.

MARGINALISEREDE VIDENSFORMER

Med betegnelsen ‘alternative sandheder’ handler dette nummer af *Slagmark* ikke blot om forestillinger, der er blevet kategoriseret som konspirationer. Dette nummer undersøger ‘sandheder’ i flertal, og deres ‘alternative’ karakter. At sandheder fremstår som ‘alternative’ vil blot sige, at de udfordrer eller supplerer de mere etablerede sandheder. Det rejser spørgsmål om, hvordan magtrelationer påvirker, hvilke

sandheder forskellige aktører og institutioner fremmer eller hæmmer, og i hvilken grad forskellige former for magt har formet viden og forståelsen af, hvad viden og sandhed er. Der er altid flere vidensformer og sandhedskampe på spil i et samfund. Grænserne og betingelserne for viden er indlejret i omskiftelige, historiske relationer mellem magt, viden og subjekt. Netop dette er en central pointe i Michel Foucaults genealogiske og diskursive undersøgelser.⁴ Studier af sådanne grænsefladers forandringer kan bidrage til at øge vores forståelse for, hvorfor noget bliver anset som sandt, og hvilke forståelser der dermed ekskluderes. Hvorvidt noget fremstilles som konspiratorisk, pseudovidenskabeligt, kritisk, marginaliseret eller lignende er udtryk for den magtkamp, som disse idéer og bevægelser er en del af.

Med Astri Dankertsens bidrag "Avkolonisering av akademia fra et samisk perspektiv" belyses en sådan magtkamp, idet hun argumenterer for, at visse videnspraksisser udfordres i takt med, at marginaliserede aktørgrupper insisterer på, at der skal være plads til andre sandheder. I bidraget undersøger hun, hvordan det samiske mindretal har ændret norsk forskning fra 1970'erne og frem til i dag. Med et særligt kendskab til netop samiske perspektiver og postkoloniale teoridannelser undersøger hun de idéhistoriske forskydninger, der finder sted i dette krydsfelt. Dankertsen argumenterer for, at der er tre væsentlige grader af afkolonisering, og påviser, at alle tre har været til stede i den norske forskning i takt med den stigende inklusion af samiske teoretikere og institutioner.

En fokus på marginaliserede vidensformer finder vi også i Rithma Kreie Engelbreth Larsens bidrag "Indfødt, traditionel og lokal viden: Nye videnspolitiske horisonter". Denne artikel omhandler, hvordan vi i de senere års klimapolitik har været vidne til en stigende inddragelse af indfødte folkegruppers viden i tillæg til den etablerede klimavidenskab, selvom det bestemt ikke altid har været givet, at der fandtes legitim viden hos oprindelige folk. Nærmere sagt fokuserer Engelbreth Larsen på årene omkring 1980, hvor vi ser, at begreber som 'Indigenous Knowledge(s)' og 'Traditional Ecological Knowledge' blev bragt ind i den akademiske samtale. Hun argumenterer for, at vi her finder konturerne af en epistemisk horisontudvidelse, hvor vejene til legitim viden pluraliseres, samtidig med at hun også sæt-

4 Michel Foucault, *Les Mots et Les Choses. Une Archéologie Des Sciences Humaines* (Paris: Gallimard, 1966).

ter spørgsmålstegn ved, hvor stort et rum, der i praksis skabes til oprindelige folks viden.

* * *

Som afslutning på temasektionen om 'alternative sandheder' bringer *Slagmark* en oversættelse af Michael D. Gordins nye bog *På grænsen – Hvor videnskab møder pseudovidenskab* (org. *On the Fringe – Where Science Meets Pseudoscience*), oversat af Line Jacobsen. Gordin er professor i moderne og samtidig historie ved Princeton University, og *På grænsen* handler om historiske grænsedragninger mellem reel videnskab og pseudovidenskab. Gordin argumenterer for, at vi ved at forstå doktrinerne, der er blevet opfattet som antitesen til videnskab, kan lære meget om videnskabens rolle gennem tiden. Denne undersøgelse rejser nemlig en række spørgsmål om, hvordan en videnskabelig doktrin udgrænses som pseudovidenskab, hvem der har autoritet til at definere, hvad der er pseudovidenskab, og hvordan pseudovidenskab adskiller sig fra videnskabelig uredelighed. Gordin besvarer disse spørgsmål samtidig med, at han tager læseren igennem en række marginaliserede doktriner på grænsen af videnskab såsom astrologi, frenologi, kreationisme og kryptozoologi.

I dette nummer af *Slagmark* kan man også læse to kritikessays: Bente Rosenbeck skriver om, hvordan Gry Jexens bog *Kvinde kend din historie* (2021) står i relation til de sidste årtiers kvindehistoriske forskning. Derudover har Tobias Hjertmann Laursen skrevet et essay om, hvordan Søren Gosvig Olesen i bogen *Filosofien i Frankrig* (2021) indkredser en tendens i filosofihistorien til at tænke tilblivelse frem for substans.

Idéhistorie er blevet kaldt studiet af de "skøre idéer".⁵ Vi tager i dette temanummer om alternative sandheder denne opgave på os i bogstaveligste og alvorligste forstand.

Rigtig god læselyst!
Temaredaktionen

5 Mikkel Thorup, *Hvad er idéhistorie?* (Aarhus: Slagmark, 2019), 45-46.

BIBLIOGRAFI

- Butter, Michael og Peter Knight, red. *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. London: Routledge, 2020. <https://doi.org/10.4324/9780429452734>
- Foucault, Michel. *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Gallimard, 1966.
- Ginzburg, Carlo. *Osten og ormene. Kosmos ifølge en 1500-tals møller*, oversat af Ole Jorn. Aarhus: Klim, 2006.
- McKenzie-McHarg, Andrew. "Conceptual History and Conspiracy Theory". I *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*, redigeret af Michael Butter og Peter Knight, 16-27. London: Routledge, 2020. https://doi.org/10.4324/9780429452734-1_1
- Thorup, Mikkel. *Hvad er idéhistorie?* Aarhus: Slagmark, 2019.